

МАЛОПРОДУКТИВНІ МОДЕЛІ ПРИЗВИЩ В АНТРОПОНІМІКОНІ м. ЛУЦЬКА

У статті проаналізовано прізвища з малопродуктивними суфіксами *-ець* і *-ло* та з'ясовано особливості їхньої словотвірної структури й семантики. Серед прізвищ на *-ець* кількісно переважають антропоніми, котрі можна кваліфікувати як одиниці подвійної словотвірної мотивації. Прізвища на *-ло* переважно мають значення агентивності або характеристики людини за якоюсь смішною рисою чи якимсь недоліком у вимові. Вони відпрізвиськового походження і мотивовані в основному апелювативними основами категорії *nomina personalia* і *nomina impersonalia*. Більшість із аналізованих прізвищ репрезентує цікаву, втрачену живою мовою лексику.

Ключові слова: прізвище, антропонім, ойконім, апелюватив, особове ім'я, суфікс, лексико-семантична група.

Постановка наукової проблеми та її значення. Вивчення прізвищ та їх структурно-словотвірних моделей належить до актуальних мовознавчих досліджень, оскільки збережена в твірних основах лексика інформує про рід заняття, культуру, побут, соціальні та географічні умови, міграцію наших предків тощо. Прізвища м. Луцька, що стали предметом спеціального ономастичного вивчення, потребують усебічного лінгвістичного аналізу для виявлення онімної й апелювативної лексики, визначення продуктивності словотвірних моделей.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Про збереження багатої історичної та лінгвістичної інформації у прізвищах і необхідність їх вивчення зазначено у працях І. М. Желізняк [5], Ю. К. Редька [13], М. Л. Худаша [21], П. П. Чучки [22] та інших ономастів. Тому об'єктом уваги сучасних дослідників все частіше стає діалектно-регіональний аспект вивчення прізвищ, що скеровує на виявлення їхніх специфічних мовних рис. На сьогодні досліджено спадкові особові назви таких регіонів України, як Закарпаття (П. П. Чучка), Верхня Наддністрянщина (І. Д. Фаріон), Дніпровське Припоріжжя (В. О. Горпинич, І. А. Корнієнко), Лубенщина (Л. О. Кравченко), Нижня Наддніпрянщина (І. І. Ільченко), Середня Наддніпрянщина (Ю. К. Бабій), Опілля (Г. Д. Панчук), південь Волинської області (Л. О. Лісова) та ін. Тому регіональна ономастика збагачена вагомими дослідженнями про лексичну базу прізвищ та їхні словотвірні особливості.

Мета статті – проаналізувати прізвища з малопродуктивними суфіксами *-ець* і *-ло* та виявити особливості їхньої словотвірної структури і семантики.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Основою для нашого дослідження послужив фактичний

матеріал (понад п'ятнадцять тисяч прізвищ жителів м. Луцька протягом 1900–2015 рр.), відібраний у Державному архіві Волинської області та Луцькому міському раєсі.

Суфікс *-ець* – праслов'янський демінутивно-гіпокористичний формант, у давньоруський період він належав до найбільш продуктивних: творив варіанти дохристиянських і християнських імен протягом XIV–XVIII ст. та особливо поширеним був у XVI ст. [10, с. 102]. З часом він утратив своє демінутивно-гіпокористичне значення і став патронічним формантом. Патроніми на *-ець* у складі двочленних і тричленних іменувань були поширені в період формування українських прізвищ.

За свідченням М. Л. Худаша, у XIV–XVIII ст. в українських антропонімах формант *-ець* (як і *-ко*, *-икъ*, *-ок*) був малопродуктивним патронічним суфіксом, який водночас міг творити й демінутиви (наприклад, *Иванъ Дубецъ*) [21, с. 124]. Дослідник зауважував, що без відповідних додаткових відомостей не можна достовірно визначити, якого походження ця назва: відантропонімна (патронім, де батьком або іншим предком *Дубця* був *Дуб*), чи індивідуальна власна назва, взята з демінутивної лексики, або й повна особова назва, успадкована в цій самій формі від батька.

Як стверджують дослідники, суфікс *-ець* поступово втрачав свою продуктивність і в сучасній українській мові пестливі варіанти імен мало творить, але він збережений у структурі багатьох сучасних українських прізвищ, переважно у відіменних (*Миронець*, *Стефанець*, *Якимець*).

У наших матеріалах аналізована словотвірна модель представлена незначною групою (175 прізвищ (1,2 %)). Твірними основами прізвищ були:

1) чоловічі християнські імена – повні, усічені, суфіксальні: *Адамецъ*, *Василецъ*, *Гаврилецъ*, *Гавриловець*, *Данецъ*, *Домецъ*, *Ємецъ* < *Омелян*, *Захарець*, *Зосинець*, *Кондратець*, *Кондратовецъ*, *Кононецъ*, *Костянець*, *Купріянець*, *Лук'янець*, *Марковецъ*, *Матвієць*, *Охримецъ*, *Романецъ*, *Савинець*, *Стефанецъ*, *Юхимецъ*, *Якимецъ*;

2) давньослов'янські композитні та відкомполітивні імена: *Богданецъ*, *Богунецъ*, *Собіславецъ* (ім'я *Собіслав* у наші дні зберігає популярність у Польщі, Чехії [24, с. 326]), *Станецъ* (ім'я *Стан* виникло внаслідок усічення постпозиційного компонента котрогось із таких двоосновних чоловічих імен, як *Станислав*, *Станімир* і т.п.), *Богуславецъ*, яке можна кваліфікувати і як відойконічне за походженням (м. Богуслав – у Дніпропетровській і Київській областях);

3) давньослов'янські відапелятивні імена та прізвиська: *Боровецъ*, *Воронецъ* (< *Ворон* / *Ворона* або *воронецъ*: «1. Вороний кінь. 2. Напій із горілки з медом. 3. Рослина» [16, I, с. 225]), *Качурецъ* < *Качур*, *Соколецъ* < *Сокіл* або похідне від ойконіма (с. Сокіл Рожищенського р-ну Волинської обл.);

4) апелятивні характеристики осіб:

а) за належністю до певної етнічної групи: *Басарабецъ*, *Волошинець* (*волошин* 'волох'; волохами називали румунів і частково молдаван, які

заселяли деякі райони на сході слов'янських земель), *Литвинець* (литвинами називали білорусів, які входили до складу Великого князівства Литовського. Справжніх литовців на українських та білоруських землях було небагато, тому іноді українців із північних земель також називали литвинами), *Мазурець* (пор. *мазури* 'етнічна група поляків, що живуть у Мазовії', *мазур* 'назва танцю' чи 'горобець польовий') [3, III, с. 360], *Москалець*;

б) за професією, заняттям, посадою: *Бондарець*, *Голібрودهць* (пор. пол. *Голіброда* (антропонім) – той, хто голить бороду), *Гуменець* (демінутив від *Ігумен* [16, I, с. 339]), *Державець*, *Капітанець*, *Ковалець*, *Кошовалець* < *Кошовал* (патронімічне значення), *Кухарець*;

в) за соціальною належністю: *Голець* < *голий* (пор. *голі́ць* 'овес голий, або голозерний', *голеня* 'безперепташеня', *голі́зна*, *голі́к* 'голодранець', [3, I, с. 548]);

г) за індивідуальною ознакою: *Білобровець*, *Білокрилець*, *Кирпець* (пор. *кирпа* 'кирпатий ніс', 'кирпата людина' [3, II, с. 437] < псл. *Къгра* [8, с. 67]), *Кривов'язець*, *Хоптинець* (пор. пол. *Chopta* (антропонім) < *horać* 'стрибати' [25, I, с. 310]); *Чемерець* (*чемер* 'чуб, волосся' [16, IV, с. 450]), *Чорнобривець*, *Чорнобровець*, *Шелепець* (пор. *шелепати* 'говорити невиразно', 'базікати', *шелепа* 'той, хто говорить невиразно', 'базіка' [1, I, с. 261]), *шелепати* 'шарудіти', 'шелепати по грязюці', *шелепнути* 'упасти із шумом', *шелепа* 'нерозторопна людина' [16, IV, с. 490–491]).

Патронімічне (вторинне) за походженням прізвище *Бунець* мотивоване антропонімом прізвиськового походження *Бунь*, яке могло характеризувати особу як за фізичними ознаками 'огрядна, товста, пишна людина', так і за психічними властивостями 'чванлива, пихата людина; гордій', 'неохайна людина', 'дурень' [4, с. 80].

г) за місцем проживання – утворені нейтральним топонімічним формантом. П. І. Білоусенко називав суф. *-ець* основним у творенні найменувань осіб за місцем проживання, зауважуючи, що структури на *-ець* можуть витіснити більш давні на *-анин*, *-янин* [2, с. 78]. Серед аналізованих прізвищ розглядаємо антропоніми, мотивовані ойконімами Волині: *Білинець*, *Гавриловець*, *Головенець*, *Грабовець*, *Грушовець*, *Дубинець*, *Загорець*, *Згоранець*, *Іванівець*, *Квасовець*, *Козинець*, *Козлинець*, *Колковець*, *Копилець*, *Коршовець*, *Любарець*, *Любитовець*, *Любохинець*, *Майданець*, *Михайловець*, *Муравець*, *Муравинець*, *Невірець*, *Охримець*, *Положевець*, *Раковець*, *Рачинець*, *Рудець*, *Садовець*, *Серховець*, *Скулинець*, *Станіславець*, *Холонівець*, *Хоровець*, *Цуманець*, *Ягодинець* та ін.

Мотивовані ойконімами інших регіонів України такі прізвища: *Глуховець*, *Запорожець*, *Компанієць*, *Косівець*, *Косовець*, *Лисковець*, *Лубенець*, *Махновець*, *Моренець*, *Раховець*, *Уманець* (пор. ще *Уманці* – село на Волині, буквально переселенці з Умані), *Харковець*, *Черніговець*, *Чигиринець* та ін.

Прізвища, мотивовані назвами населених пунктів, що знаходяться за межами сучасної України, представлені бідно: *Берлінець, Ієрусалимець, Московець, Саратовець, Скуратовець*.

Прізвище *Чорноморець* мотивоване топонімом *Чорне море*; *Сухоставець* вказує на загальне місце проживання першоносія – біля *сухого ставу*.

Розглянуті прізвища, мотивовані апелятивами, що означали назву професії чи заняття, належність до певного стану, до певної місцевості, переважно утворені лексико-семантичним способом.

Відіменні прізвища можна кваліфікувати як антропоніми подвійної мотивації, тобто вони могли походити від демінутивних варіантів імен (семантичний спосіб творення) і від патронімів, утворених від імен за допомогою патронічного форманта *-ець* (морфологічний спосіб творення). Це не стосується тільки прізвищ із двоморфемними формантами *-овець* (*Гавриловець, Кондратовець*) та *-инець* (*Зосинець, Савинець*) які, ймовірно, утворені з посесивно-патронічних формантів *-ов* та *-ин* і суфікса *-ець*, що до них приєднався (*Гавриловець* < *Гаврилов* < *Гаврило*; *Зосинець* < *Зосин* < *Зося*), хоча, як стверджують Г. Є. Бучко та Г. Д. Панчук, суфікси *-овець* та *-инець* – окремі патронічні форманти [12, с. 68]. І. Я. Франко припускав, що прізвища на *-инець* означали онуків (пізніше це підтримали й інші лінгвісти) [10, с. 103].

Суфікс *-л-о* (*-ал-о, -айл-о, -ейл-о, -ил-о*) своєю історією також сягає праслов'янської спільності і в експресивній функції засвідчений у всіх слов'янських мовах [27, с. 110]. Суфікс *-ло*, на основі якого утворені антропонічні форманти *-al, -ala, -ał, -ała, -ało, -el, -eła*, ще в праїндоевропейській мові виконував іменотворчу функцію, а також творив іменники від дієслів, а пізніше й від інших частин мови [26, с. 119]. Відзначаючи його варіантність та активність у деривації апелятивів і антропонімів у польській мові, дослідники пояснюють, що варіанти зумовлені фонетичними змінами, які відбувалися ще в праслов'янській мові: *-ołъ* ($\leq$ *-oło*), *-ełъ* ($\leq$ *-eło*) [26, с. 120].

Українські ономасти відзначають низьку продуктивність цього суфікса і вказують на його переважно агентивну функцію з фамільярно-згрубілим значенням [20, с. 90; 22, с. 353–355]. За нашими спостереженнями, залучені до аналізу прізвища (218 назв; 1,5 %) переважно мають значення агентивності або характеристики людини за якоюсь незвичною рисою чи якимсь недоліком у вимові. Зважаючи на функційну особливість суфікса *-ло* надавати лексемам іронічного відтінку, можемо стверджувати, що аналізовані прізвища лучан відпрізвиськового походження і мотивовані вони в основному апелятивними основами з категорії *nomina personalia* і *nomina impersonalia*. Більшість із них репрезентує цікаву, втрачену живою мовою лексику, яка своїм корінням сягає глибокої давнини.

Прізвища-імена представлені незначною групою, що свідчить про малу активність суфікса у творенні квалітативних варіантів власних особових імен.

На основі згрубіло-зневажливих варіантів імен утворені такі прізвища: *Борило* < *Борис*, *Васяйло* < *Василь*, *Гранило* < *Гран*, *Грант*, *Євграф* [18, с. 91]; *Вермило* < *Веремій*; *Єрмило* < *Єрмак*, *Єрмолай*; *Корнило* < *Корній*; *Курило* і *Чурило* – варіанти імені *Кирило* [22, с. 614]; можливе також походження від *курило* ‘той, хто палить, пиячить’ < *курити* ‘палити, пиячити’ [16, II, с. 329], *Марцело* < *Marcin* (польське, словацьке або чеське ім’я), що вже давно співвідносне з офіційним *Martin* [6, с. 119]; *Сенило* < *Арсеній*, *Семен*; *Сенчило* < *[Ар]сенко* < *Арсен* або < *Се[ме]нко* < *Семен*; О. В. Суперанська подає *Сенчило* як варіант імен *Арсеній*, *Ксенофонт*, *Семен* [18, с. 287]; *Сервило* < *Сервіліан* [19, с. 334]; *Сивило* (ймовірно, як і *Сивак*, *Сиваха*, *Сивоха*, *Сивач*, *Сиваш*) [18, с. 289] – варіант імені *Северин* або віддієслівне похідне (< *сивіти*); *Талайло* і *Фалайло* < *Фалалей*, *Хвалалѣй* [6, с. 128]; *Яцило* < *Яць* < *Яків*.

Сучасні прізвища Волині, як і будь-якого іншого регіону України, дуже своєрідно відображають іменний репертуар місцевої традиції. У ньому переважають імена, що здавна вже узвичаєні в українців, але серед них є чимало імен та їх варіантів, які не властиві корінному населенню, а характерні для іменного репертуару сусідніх народів. Таке явище створює певні труднощі під час розмежування відіменних і відапелятивних прізвищ, оскільки їхні твірні основи можуть одночасно засвідчувати або давнє слов’янське ім’я, або звичайний апелятив, або календарне ім’я. Наприклад, прізвище *Бабило* можна мотивувати апелятивною назвою першоносія за його місцем у родині [22, с. 419] або календарним іменем *Вавило* в католицькому його варіанті. На думку П. П. Чучки, аналогічне явище на Закарпатті можна спостерігати в іменах на зразок *Абель*, *Базель*, *Бенедикт*, *Барбара*, *Алжбета* [23, с. 41].

Серед прізвищ відапелятивного походження виділяємо значну групу відпрізвиськових назв, які первісно характеризували людей за їхніми зовнішніми і внутрішніми прикметами (інтелектуальність, ставлення до інших, до себе і до праці), засвідчували їхні зорові, слухові, смакові, нюхові та дотикові відчуття, вказували на почуття страху, гніву, радості, смутку, особливості мовлення і т. п. Деякі з цих назв виникли з прізвиськ, які надавали особам за непропорційність частин їхнього організму, тобто за їхні фізичні вади, а тому тут не обходилося без іронії та гіперболи. П. П. Чучка зауважує, що «індивідуальні прізвиська часто передавалися по спадковості з батька на синів. Навіть у тих випадках, коли останні й не мали батькових властивостей» [22, с. 185]. У такий спосіб ці найменування дійшли аж до наших днів, зберігши цікаву інформацію про їхніх першоносіїв.

Про зовнішній вигляд (волосся, зачіску, зріст, об’єм, вагу, силу, стан здоров’я, вік, вродливість, охайність тощо) свідчили назви, що походять

від апелятивів зі значенням особовим та неособовим: *Барило* < *барило* 'бочка', 'важка, товста людина' [14, I, с. 34]; *Бембало* < *бембало* 'незграбна людина' [23, с. 56]; *Бучмило* < *бучма* 'велике волосся'; *Вербило* < *верба* (мабуть, 'високий, огрядний чоловік') або < *Верба* (слов'янського імені); *Дирбало* < *дирбаль* 'здоровань' [22, с. 413]; *Кабайло* < *каба* (тюркське за походженням) 'грубий, великий' [14, I, с. 421]; *Цибало* < *циба* 'довга нога'; *Чупкало* < *чупкало* 'людина з важкою ходою' [22, с. 412] < *чупкати* 'шкандибати'. Прізвище *Бедрило* (*Бедрій*) < *бедро*, ймовірно, вказувало на фізичну ознаку першого носія прізвища (прізвиська).

Назви людей за їхньою діяльністю чи професією засвідчені в таких прізвищах лучан: *Борбило* < *борбиль* 'голяр' [23, с. 82]; *Даскало* < *даскал* 'учитель, дидакал, дячок' [23, с. 187]; *Міняйло* < *міняйло* 'той, що обмінює одні речі на інші' [17, IV, с. 743]; *Постібайло* < *постібати* 'міцно позшивати' [14, I, с. 852]; *Решетило* (ймовірно, той, хто виробляв решета; про значну продуктивність антропонімної основи *Решет-* у складі прізвищ лучан вказують, зокрема, *Решетій*, *Решетко*, *Решетняк*, *Решетов*, *Решетюк* тощо [15, с. 230]); *Сурмило* < *сурма*, 'сурмач'; *Цигикало* < *цигикати* 'незграбно грати на скрипці', *цигика* 'скрипаль, музика' [16, IV, с. 429]; *Цюпало* < *цюпати* 'цюкати, вдаряти сокирою'; *Чухрайло* (*Чухрай*, *Чухрій*) < *чухрати* 'чесати волосся'; 'обрубувати гілки, сучки на дереві' або < *чухрати* 'терти льон'.

На якусь характерну ознаку в людини (психічні властивості, особливості поведінки тощо) вказують такі назви: *Байло* < *байло* (лайливе слово) [14, I, с. 23], яке, ймовірно, характеризувало людину негативно; *Бембило* < *бембило* 'людина неповного розуму' [22, с. 413]; *Брикайло* (*Брик*, *Брика*, *Брикін*, *Бриков*, *Брикуля*) < *брикати* 'хвищати', українське діалектне *брикайло* < *брикатися* 'хвищатися', 'гратися, стрибати', 'капризувати, зазнаватися' [11, I, с. 91]; *Бузало* < *бузало* 'задержувата, скандальна людина' [14, I, с. 108]; *Бурдило* < *бурделити* 'непокоїтися, колобродити' [11, I, с. 77]; *Бурчило* < *бурчати* 'ревти' (про волів) [11, I, с. 77] – 'той, що бурчить'; *Бучило* < *бучати* 'гудіти, ревти' або < *буча* 'шум, крик, гармидер' [16, I, с. 118]; *Бушило* < *бушувати* 'створювати шум, крик, гармидер', *Вейкало* < *вейкати* 'кричати, ревіти' [16, I, 130]; *Влязло* (на Закарпатті варіант *Влізло*), скам'яніла форма минулого часу; *Гуркало* < *гуркало* 'неспокійна людина' [16, I, с. 341]; *Гургало* < *гурготіти* 'гуркотіти', напевно, 'той, хто гуркотить' [14, I, с. 266]; *Гуцало* < *гуцати* 'підкидати дитину на руках'; *Драбало* < *драб* 'нероба', 'волоцюга' [22, с. 413]; *Женило* < *женитися* (той, що жениться; можливо, прізвисько пристало до парубка, який довго не одружувався); *Жигайло*, *Жигало* < *жегти* 'палити, пекти' [23, с. 224]; *Жижло* < *жижа* 'все, що гаряче або горить', 'збудження, палкість' [14, I, с. 357]; *Зорило* < *зорити* 'дивитися, спостерігати'; *Йойкало* < *йойкало* 'плакса, скиглій' < *йойкати* 'охкати, стогнати' [11, I, с. 332]; *Крутило* (*Крутилко*) < *крутити*, допрізвиськове значення основи 'крутій, мудрагель, спекулянт' [14, I, с. 870]; *Лопало* < *лопати* 'жадібно їсти'; *Маїло* < *маїти* 'кличати, прикрашати зеленню', первинне агентивне значення з відтінком

зневажливості – ‘той, що маїть’ [14, I, с. 634]; *М’яло* < *м’яло* ‘дерев’яний товкач’, ‘нерішуча людина’ [14, I, с. 720]; *Недбайло* < *недбайло* ‘лінивець’, ‘недбайливець’ [17, V, с. 282]; *Незбайло* < *незбайло* ‘недбайлива людина’, ‘ледащо’ [23, с. 407]; *Плискало* < *плиска* ‘пташка трясогузка’; прізвисько могло характеризувати моторну, спритну, як пташка, людину [22, с. 184] або надто говірку, якщо воно мотивоване фразеологізмом *плескати язиком*; *Пужайло* (*Пужій*) < *пужати* ‘лякати’; *Пукало* < *пукати* ‘стукати, стріляти’ [14, II, с. 870]; *Ревало* < *ревало* ‘горлань’, ‘плакса’ [23, с. 480]; *Ревкало* < *ревкати* ‘покрикувати’ [23, с. 480]; *Полетило* < *полетіти* (ймовірно, той, що швидко ходить); *Цупало*, *Цупило* < *цупити* ‘красти’; *Шугайло* < *шугати* ‘лякати’ і відповідно *Шугнило* < *шугнути* ‘налякати’.

На особливість поведінки першоносія вказують ще й такі віддієслівні назви: *Бурило*, *Бухало*, *Достало*, *Думало* (*Дума*, *Думич*, *Думалець*), *Дзюрбало*, *Дзябало*, *Нечитайло*, *Покотило*, *Торчило*, *Ховайло*, *Цярпало*, *Шагало* (*Шагалов*), *Шатало* (*Шаталов*), *Шаркало* (*Шаркун*, *Шаркунов*), *Шендибило*, *Шептило*, *Шептуцало*, *Шпетило* (*Шпетун*, *Шпитун*), *Штиркало*, *Шукало*, *Шумило* (*Шумилін*, *Шумилко*, *Шумилюк*, *Шуміловський*).

Численна група прізвиськ засвідчує особливості мовлення першоносія: *Бубало* (*Бубело*) < *бубоніти* ‘невиразно говорити’; *Буркало* < *буркало* ‘буркотун, воркотун’ [16, I, с. 112], ‘людина з невиразним мовленням’ [23, с. 99], ‘той, хто сердито і невиразно говорить’ (пор. *буркати* ‘сердито і нерозбірливо говорити’) [1, I, с. 38]; ‘місце в гірській річці, де вода тече з шумом’ [11, I, с. 77]; *Гуняло* < *гуняти* ‘гугнявіти’, ‘невиразно говорити’; *Дзьогайло* < *дзьогайло* ‘той, що невиразно розмовляє’ [23, с. 194]; *Півкало* < *півкати* ‘пищати’; *Шамало* < *шамати* ‘невиразно говорити’; *Шманькало* < *шмонькати* ‘говорити з дефектом’ [22, с. 414]; *Шамрило* (*Шамрій*, *Шамрай*, *Шамрак*, *Шамрик*) < *шамряти*, *шамрити* ‘шелестіти, шарудіти’ [14, II, с. 1185].

З огляду на реконструйовану Р. М. Козловою генетичну мікросистему **sʷrm-* генеца сучасного прізвиська *Шамрило* (та вищенаведених споріднених) сягає псл. **Sʷrm-*, відбитої в онімній та апелятивній лексиці східнослов’янських мов. Пор., наприклад, рос. діал. *сарма* ‘сильний, поривчастий вітер, що налітає, як ураган’, дериваційно пов’язане з *шамрити* ‘спричиняти запаморочення, шуміти’ < *шармити* < *сʷрмити* < **sʷrmiti* ‘крутити, вертіти’ [7, с. 15].

Окрему групу в цьому лексичному розряді формують назви, утворені за допомогою складного суфікса -*к-ал-о*, що виник із стягнення слова *казало*: *Букало* < *букало* – насмішлива назва людини, яка ‘бу казала’, тобто воркїтливої, непривітної; *Бацекало*, *Бекало*, *Бикало*, *Бишкало*, *Гукало*, *Декало*, *Дикало*, *Екало*, *Йойкало*, *Кукало*, *Микало*, *Соскало*, *Тикало*, *Цекало*, *Ціпкало*, *Цокало*, *Цобкало*, *Шікало*, *Шокало* та ін.

За соціальним станом характеризували першоносіїв такі назви: *Дзядло* (*Дзядлось*) < польського апелятива *dziad* ‘старець, жебрак’ [11, I, с. 213]; *Старчило* < *старець*.

Незначна група прізвищ у своїй основі виявляє апелятиви, за якими не можна однозначно їх розмежувати на лексико-семантичні групи: *Рожило* < *рожа* або варіант *Ружи́ло* < *ружи́ло* 'віл червонявої масті' [14, II, с. 911]; *Краї́ло* (*Крайко*, *Крайчик*) похідні від слов'янського автохтонного імені [23, с. 300] або назви абстракції [22, с. 428];

За нашими спостереженнями, твірною базою прізвищ лучан на -л-о були переважно відапелятивні прізвиська і, рідше, християнські і давньослов'янські імена. Наш матеріал підтверджує думку П. П. Чучки [22, с. 429], що прізвищем (спершу прізвиськом) ставав тільки той апелятив, який у цій місцевості в період виникнення антропоніма мав високий ступінь індивідуалізації. Ця вимога спричинила й те, що основами відапелятивних прізвищ часто ставали архаїзми, вузьколокальні діалектизми, запозичення і слова з найнижчою частотністю вживання.

Висновки і перспективи дослідження. Отже, аналіз прізвищ, утворених за малопродуктивними словотвірними моделями, виявляє особливості їхньої словотвірної структури і семантики. Ці спадкові особові назви тісно пов'язані з життям народу в різні історичні епохи, свідком яких було одне з найстаріших міст України – Луцьк; особливостями побуту, матеріальної й духовної культури, зв'язками з іншими народами тощо. Досліджувані прізвища – цінне джерело для вивчення духовної культури й побуту українців у ретроспективі.

Значна кількість прізвищ ще потребує дослідження: наприклад, *Жутерець*, *Джигирець*, *Коцирець*, *Бедикайло*, *Бобло*, *Гаджало*, *Гзило*, *Гінайло*, *Дзяло* (*Дзялось*), *Змунчило*, *Пенкало*, *Фурдило*, *Герило* (*Герилів*) та ін. Останнє прізвище, зважаючи на здатність його основи утворювати присвійний прикметник з -ів, напевно, можна розглядати як варіант одного з чоловічих імен на зразок *Герасим*, *Гервасій*, *Герман*.

Список використаної літератури

1. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2-х т. / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Ред.-вид. від. «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2000.
2. Білоусенко П. І. Історія суфіксальної системи українського іменника / П. І. Білоусенко. – К. : Наук. думка, 1993. – 215 с.
3. Етимологічний словник української мови: у 6 т. / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Наук. думка, 1982–2012.
4. Єфименко І. В. Українські прізвищеві назви XVI ст. / І. В. Єфименко. – К., 2003. – 168 с.
5. Желєзняк І. М. Слов'янська антропоніміка (вибрані статті) / І. М. Желєзняк. – К. : Кий, 2011. – 288 с.
6. Керста Р. Й Українська антропонімія XVI століття. Чоловічі іменування : монографія / Р. Й. Керста. – К. : Наук. думка, 1984. – 152 с.
7. Козлова Р. М. Славянская гидронимия. Праславянский фонд / Р. М. Козлова. – Минск : Право и экономика, 2006. – Т. IV. – 310 с.
8. Козлова Р. М. Структура праславянского слова (праславянское слово в генетическом гнезде) : монография / Р. М. Козлова. – Гомель, 1997. – 412 с.

9. Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок / М. М. Корзонюк // Українська діалектна лексика : зб. наук. праць – К. : Наук. думка, 1987. – С. 62–263.
10. Кравченко Л. О. Прізвища Лубенщини : монографія / Л. О. Кравченко. – К. : Факт, 2004. – 198 с.
11. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2-х ч. / М. Й. Онишкевич. – К., 1984.
12. Панчук Г. Д. Антропонімія Опілля / Г. Д. Панчук. – Тернопіль, 2001. – 195 с.
13. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища / Ю. К. Редько. – К. : Наук. думка, 1966. – 276 с.
14. Редько Ю. К. Словник сучасних українських прізвищ : у 2-х т. / Ю. К. Редько ; за ред. Д. Г. Гринчишина. – Львів, 2007.
15. Скорук І. Д. Малопродуктивні моделі прізвищ м. Луцька / І. Д. Скорук // Студії з ономастики та етимології. 2010 / відп. ред. І. В. Єфименко. – Луцьк : ВМА «Терен», 2010. – С. 226–235.
16. Словарь української мови: у 4 т. / упоряд. з дод. власн. матеріалу Б. Грінченко. – К., 1907–1909.
17. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
18. Суперанская А. В. Словарь народных форм русских имен / А. В. Суперанская. – М. : Книжный дом «Либроком», 2010. – 368 с.
19. Трійняк І. І. Словник українських імен / І. І. Трійняк. – К. : Довіра, 2005. – 509 с.
20. Фаріон І. Д. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початок XIX століття (з етимологічним словником) / І. Д. Фаріон. – Львів : Літопис, 2001. – 372 с.
21. Худаш М. Л. З історії української антропонімії / М. Л. Худаш. – К. : Наук. думка, 1977. – 236 с.
22. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття : монографія / П. П. Чучка. – Ужгород : ТОВ «Папірус», 2008. – 671 с.
23. Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців : історико-етимологічний словник / П. П. Чучка. – Львів : Світ, 2005. – 704 с.
24. Чучка П. П. Слов'янські особові імена українців : історико-етимологічний словник / П. П. Чучка. – Ужгород : Ліра, 2011. – 432 с.
25. Rymut K. Nazwiska polaków : Słownik historyczno-etymologiczny. – Kraków, 1999–2001. – Т. 1–2.
26. Gala S. Apelatywna i antroponimiczna funkcja niektórych formantów / S. Gala // Vogolnopolska konferencja onomastyczna. – Poznań, 1988. – S. 119–126.
27. Sławski F. Zapys słowotworstwa prasłowiańskiego / F. Sławski // Słownik prasłowiański. – Wrocław ets., 1974. – Т. 1–2.

Скорук Ирина. Малопродуктивные модели фамилий в антропонимиконе г. Луцка. Проанализированы фамилии с суффиксами *-ець* и *-ло* и выяснены особенности их словообразовательной структуры и семантики. Среди фамилий с формантом *-ець* преобладают антропонимы, которые можно квалифицировать как единицы двойной словообразовательной мотивации. Фамилии, производные от старославянских или христианских имен, рассматриваются как имена двойной мотивации словообразования. Фамилии, которые квалифицируем как названия-характеристики лиц с первоначальным значением деминутивности, субъективной оценки или же с указанием на профессию – лексико-семантические образования.

Фамилии с суффиксом *-ло* имеют в основном значение агентивности или характеристики человека по индивидуальному признаку. Они происходят от прозвищ

и мотивируются апеллятивными основами категории nomina personalia и nomina impersonalia. Большинство проанализированных фамилий представляет интересную, утраченную живым языком лексику.

Ключевые слова: фамилия, антропоним, ойконим, апеллятив, личное имя, суффикс, лексико-семантическая группа.

Skoruk Iryna. Nonproductive Models of Surnames in Anthroponymicon of Lutsk Area. The article deals with the problem of lexico-semantic peculiarities of the Ukrainian local surname system revealed in Lutsk. The article analyzes the surnames with the suffixes -ець and -ло, which are characterized by quite low productivity. The anthroponyms, which can be qualified as units of double motivation of word-formation predominate among the surnames on -ець. The author considers surnames, derived from the old Slavic or Christian names mainly as names of double word-building motivation. It has been revealed that the surnames motivated by appellatives with an initial meaning of diminutiveness or subjective evaluation and those indicating to profession have been created in lexico-semantic way. The surnames on -ло mostly have the meaning of the agent's or person's characteristics in regard to some kind of funny character feature or some defects in pronunciation. Predominantly they have been formed from nicknames and are motivated mainly by appellatives from the category nomina personalia and nomina impersonalia. Most of the analyzed surnames represent interesting, but lost or neglected lexical units.

Key words: surname, anthroponym, oykonym, appellative, personal name, suffix, semantic group.

Стаття надійшла до редколегії 11.09.2017